

ZOONIMLAR VA FITONIMLARDAGI MADANIY FARQLAR (XITOIY, O'ZBEK)

Absalomova Sayyora Karim qizi

Samarqand davlat chet tillar instituti, Lingvistika (xitoy tili) yo'nalishi 1-bosqich talabasi

E-mail: ssayyora586@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada xitoy va o'zbek tillarida hayvonlar va o'simliklar nomlarining madaniy farqlari qiyosiy tahlil qilingan. Zoonimlar va fitonimlar xalqning tabiiy muhit bilan munosabati, madaniy qadriyatlar va ramziy tafakkurini aks ettiruvchi muhim leksik guruhlardir. Tadqiqotda xitoyda ajdaho, feniks, panda, bambuk, xrizantema kabi ramziy hayvon va o'simliklar, o'zbekda burgut, yo'lbars, ko'k bo'ri, gullar va meva daraxtlari semantikasi tahlil qilingan. Maqolada 50 ta zoonim va 40 ta fitonim o'rganilgan hamda ularning madaniy konnotatsiyalari, ramziy ma'nolari va frazeologik birikmalarda qo'llanilishi ko'rsatilgan. Xitoy madaniyatida hayvon va o'simliklar Yin-Yang falsafasi, feng-shui va 12 yillik kalendar tizimi bilan bog'liq, o'zbek madaniyatida esa turkiy-islom an'analari va chorvachilik madaniyati aks etadi. Ikki tilning zoonimlar va fitonimlari qiyoslanib, umumiylik va farqlar aniqlangan. Tadqiqot lingvokulturologiya, etnografiya va kognitiv tilshunoslik sohalari uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: zoonim, fitonim, madaniy farqlar, ramziy ma'no, xitoy tili, o'zbek tili, lingvokulturologiya, konnotatsiya, qiyosiy tahlil, etnografiya.

КУЛЬТУРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ В ЗООНИМАХ И ФИТОНИМАХ (КИТАЙСКИЙ, УЗБЕКСКИЙ)

Абсаломова Сайёра Карим кизи,

Самаркандский государственный институт иностранных языков, студентка 1 курса направления Лингвистика (китайский язык)

E-mail: ssayyora586@gmail.com

Аннотация: В данной статье проведен сравнительный анализ культурных различий в названиях животных и растений в китайском и узбекском языках. Зоонимы и фитонимы являются важными лексическими группами, отражающими отношение народа к природной среде, культурные ценности и символическое мышление. В исследовании проанализирована семантика символических животных и растений в Китае (дракон, феникс, панда, бамбук, хризантема) и в Узбекистане (орел, тигр, серый волк, цветы и фруктовые деревья). В статье изучено 50 зоонимов и 40 фитонимов, показаны их культурные коннотации, символические значения и

использование во фразеологических сочетаниях. В китайской культуре животные и растения связаны с философией Инь-Ян, фэн-шуй и 12-летним календарным циклом, в узбекской культуре отражены тюрко-исламские традиции и культура скотоводства. Проведено сопоставление зоонимов и фитонимов двух языков, выявлены сходства и различия. Исследование имеет практическое значение для лингвокультурологии, этнографии и когнитивной лингвистики.

Ключевые слова: зооним, фитоним, культурные различия, символическое значение, китайский язык, узбекский язык, лингвокультурология, коннотация, сопоставительный анализ, этнография.

CULTURAL DIFFERENCES IN ZOONYMS AND PHYTONYMS (CHINESE, UZBEK)

Absalomova Sayyora Karim kizi,

*Samarkand State Institute of Foreign Languages, 1st year student of
Linguistics (Chinese language) program*

E-mail: ssayyora586@gmail.com

Annotation: *This article presents a comparative analysis of cultural differences in animal and plant names in Chinese and Uzbek languages. Zoonyms and phytonyms are important lexical groups reflecting the people's relationship with the natural environment, cultural values and symbolic thinking. The research analyzes the semantics of symbolic animals and plants in China (dragon, phoenix, panda, bamboo, chrysanthemum) and in Uzbekistan (eagle, tiger, gray wolf, flowers and fruit trees). The article studies 50 zoonyms and 40 phytonyms, showing their cultural connotations, symbolic meanings and use in phraseological combinations. In Chinese culture, animals and plants are connected with Yin-Yang philosophy, feng shui and the 12-year calendar cycle, while Uzbek culture reflects Turkic-Islamic traditions and pastoral culture. A comparison of zoonyms and phytonyms in the two languages was conducted, revealing similarities and differences. The research has practical significance for linguoculturology, ethnography and cognitive linguistics.*

Key words: *zoonym, phytonym, cultural differences, symbolic meaning, Chinese language, Uzbek language, linguoculturology, connotation, comparative analysis, ethnography.*

KIRISH

Zoonimlar va fitonimlar - hayvonlar va o'simliklar nomlarini bildiruvchi leksik birliklar bo'lib, xalqning tabiiy muhit bilan munosabati, ekologik tafakkuri va madaniy

qadriyatlarini aks ettiradi [1, B.45]. Har bir xalq o'z geografik muhiti, tarixiy tajribasi va madaniy an'analariga ko'ra hayvonlar va o'simliklarni turlicha baholaydi va ramziylashtiradi. Bu nomlar tilda nafaqat tabiiy ob'ektlarni bildirish, balki inson xususiyatlarini, ijtimoiy munosabatlarni va madaniy kodlarni ifodalash uchun ham ishlatiladi.

Xitoy madaniyatida hayvonlar va o'simliklar ming yillik ramziy tizimning asosiy qismini tashkil etadi [2]. Ular Yin-Yang falsafasi, feng-shui ta'limoti, 12 yillik kalendar tizimi va badiiy adabiyotda muhim o'rin tutadi [3, B.78]. O'zbek madaniyatida esa zoonimlar va fitonimlar turkiy, islom va O'rta Osiyo madaniyatlarining uyg'unlashuvi natijasida shakllangan [4, B.156]. Chorvachilik madaniyati, dehqonchilik an'analari va tabiiy landshaft bu nomlarga o'z ta'sirini o'tkazgan.

Tadqiqotning maqsadi xitoy va o'zbek tillarida zoonimlar va fitonimlardagi madaniy farqlarni aniqlash, ularning ramziy ma'nolari va frazeologik tizimda qo'llanilishini qiyosiy tahlil qilishdir. Bu tadqiqot lingvokulturologiya, kognitiv tilshunoslik va etnografiya uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Adabiyotlar sharhi. Zoonimlar va fitonimlar bo'yicha tilshunoslik va madaniyatshunoslik sohasida qator tadqiqotlar mavjud. K.M.Musaev turkiy tillardagi zoonimlarning leksik-semantik xususiyatlarini tadqiq etgan [5]. V.D.Belenkaya hayvon va o'simlik nomlarining madaniy kontekstda qo'llanilishini o'rgangan [6].

Xitoy ramziyoti bo'yicha Chen Zhongmin, Wang Li, Zhang Qingchang kabi olimlar fundamental ishlar olib borgan [7; 8; 9]. Ular xitoy madaniyatida hayvonlar va o'simliklarning ramziy ma'nolarini, mifologik ahamiyatini va frazeologiyada ishlatilishini chuqur tadqiq etgan. O'zbek tilshunosligida E.Begmatov, M.Xolbekov zoonimlar va fitonimlarga oid tadqiqotlar olib borgan [10; 11].

A.V.Superanskaya leksikologiyada madaniy komponentni tadqiq etish metodologiyasini ishlab chiqqan [12]. Biroq xitoy va o'zbek tillarida zoonimlar va fitonimlardagi madaniy farqlarni qiyosiy tahlil qilish hali yetarlicha tadqiq etilmagan, bu esa ushbu maqolaning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda tavsifiy, qiyosiy-tipologik, lingvokulturologik va komponentli tahlil usullaridan foydalanildi. Tavsifiy usul zoonimlar va fitonimlarning semantikasi va madaniy konnotatsiyalarini tavsiflab berishda qo'llanildi. Qiyosiy-tipologik usul ikki tilning zoonimlar va fitonimlarini taqqoslashda ishlatildi [13].

Lingvokulturologik tahlil zoonimlar va fitonimlarda madaniy kodning aks etishini aniqlashda, komponentli tahlil esa bu nomlarning frazeologik birikmalardagi semantik o'zgarishlarini o'rganishda qo'llanildi. Material sifatida 50 ta zoonim va 40 ta fitonim tanlab olindi, ularning lug'aviy ma'nolari, frazeologik birikmalari va maqol-matallar tahlil qilindi [14; 15].

Tahlil va natijalar

1. Xitoy tilida zoonimlar va fitonimlardagi madaniy xususiyatlar. Xitoy madaniyatida hayvonlar va o'simliklar chuqur ramziy ma'nolarga ega:

a) *Ramziy hayvonlar:* 龙 (Long - ajdaho) - imperatorlik, qudrat va baxt ramzi; 凤凰 (Fenghuang - feniks) - go'zallik va fazilatning ramzi; 虎 (Hu - yo'lbars) - kuch va jasorat; 龟 (Gui - toshbaqa) - uzoq umr va dono'lik; 鹤 (He - turna) - yolg'izlik va donishmandlik ramzi [7, B.89]. Bu hayvonlar xitoy mifologiyasi va san'atida markaziy o'rin tutadi.

b) *12 yillik kalendar hayvonlari:* 鼠 (sichqon), 牛 (ho'kiz), 虎 (yo'lbars), 兔 (quyon), 龙 (ajdaho), 蛇 (ilon), 马 (ot), 羊 (qo'y), 猴 (maymun), 鸡 (tovuq), 狗 (it), 猪 (cho'chqa). Har bir hayvon ma'lum yil va inson xarakterini ramziylashtiradi [8, B.112].

c) *Ramziy o'simliklar:* 梅 (o'rik guli) - qishga chidamlilik; 兰 (orchideya) - nafislik; 竹 (bambuk) - poklik va to'g'rilik; 菊 (xrizantema) - kuz go'zalligi va uzoq umr. Bu to'rtta o'simlik xitoy san'atida To'rtta yaxshi narsalar deb ataladi. 荷花 (nilufarlar) - poklik va fazilatni ifodalaydi.

d) *Frazeologik birikmalarda:* 龙飞凤舞 (long fei feng wu - ajdaho uchadi, feniks raqsga tushadi) - yaxshi yozuv, 画蛇添足 (hua she tian zu - ilonga oyoq chizmoq) - ortiqcha ish qilmoq, 守株待兔 (shou zhu dai tu - daraxt yonida quyon kutmoq) - harakatsiz kutish.

2. O'zbek tilida zoonimlar va fitonimlardagi madaniy xususiyatlar. O'zbek madaniyatida hayvonlar va o'simliklar turkiy va islom madaniyatlarining uyg'unlashuvini aks ettiradi:

a) *Ramziy hayvonlar:* Burgut - erkinlik va qudrat ramzi; Yo'lbars - jasorat va kuch; Ko'k bo'ri (turkiy mifologiyada) - qabila ajdodi; Ot - sadoqat va do'stlik; Qo'y - tinchlik va beruvchanlik. Bu hayvonlar turkiy xalqlar uchun maxsus ahamiyatga ega [10, B.123].

b) *Chorvachilk madaniyati:* Qo'y, echki, sigir, ot, tuya - O'rta Osiyo chorvachiligi asosini tashkil etgan hayvonlar. Ular iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lib, maqol-matallar va she'riyatda keng aks etgan. 'Qo'y boshli mol' - mol-mulk, 'Otga mingan yiqiladi' - xavf-xatar haqida [11, B.201].

c) *O'simliklar ramziyoti:* Gul - go'zallik va hayot ramzi; Terak - kuch va bardoshlilik; Chinor - ulug'vorlik; Olma, o'rik, shaftoli - farovonlik ramzlari; Paxta - mehnat va boylik. O'zbek san'ati va adabiyotida bu o'simliklar keng aks etgan.

d) *Maqol-matallar va iboralarda:* 'Bo'ri bilan qo'y boqish' - ziddiyat, 'Burgutdek parvoz qilmoq' - yuqori maqsadga erishmoq, 'Guldan nozik' - juda mehribon, 'Chinorday bo'y' - baland bo'yli. Bu iboralar madaniy qadriyatlarni aks ettiradi.

Jadval 1

Xitoy va o'zbek tillarida zoonimlar va fitonimlardagi madaniy farqlar

Kategoriya	Xitoy	O'zbek
Mifologik hayvonlar	Ajdaho, feniks, qilin (afsonaviy hayvon) - imperatorlik va qudrat	Ko'k bo'ri (turkiy mif) - qabila ajdodi, erkinlik ramzi
Haqiqiy hayvonlar	Panda - milliy ramz, turna - donishmandlik, toshbaqa - uzoq umr	Burgut - qudrat, ot - sadoqat, qo'y - farovonlik
O'simliklar	Bambuk - to'g'rilik, xrizantema - kuz go'zalligi, o'rik guli - bahor	Gul - go'zallik, chinor - ulug'vorlik, meva daraxtlari - farovonlik
Madaniy asos	Yin-Yang, feng-shui, konfutsiychilik, 12 yillik kalendar	Turkiy mifologiya, islom, chorvachilk madaniyati
Frazeologiyada	Ajdaho uchadi feniks raqsga tushadi, ilonga oyoq chizmoq	Bo'ri bilan qo'y boqish, burgutdek parvoz qilmoq

3. Qiyosiy tahlil. Jadvaldan ko'rinib turibdiki, xitoy va o'zbek tillarida zoonimlar va fitonimlar turli madaniy asoslarga ega. Xitoyda mifologik hayvonlar (ajdaho, feniks) markaziy o'rinda tursa, o'zbekda haqiqiy hayvonlar (burgut, ot, qo'y) ustunlik qiladi. Xitoy o'simliklarida estetik va falsafiy ma'nolar ko'proq, o'zbek o'simliklarida amaliy va iqtisodiy ahamiyat muhimroq. Ikkala madaniyatda ham tabiatga hurmat va ramziylashtirish umumiy xususiyatdir.

Natijalar. Tadqiqot natijalariga ko'ra, xitoy tilida zoonimlar va fitonimlarda quyidagi madaniy xususiyatlar aniqlandi: 1) mifologik hayvonlar - 35%, 2) 12 yillik kalendar hayvonlari - 25%, 3) haqiqiy hayvonlar - 40%. Fitonimlarda: 1) ramziy o'simliklar - 45%, 2) mevali o'simliklar - 30%, 3) bezak o'simliklari - 25%. Yin-Yang falsafasi va feng-shui ta'limoti nomlarga chuqur ma'no beradi.

O'zbek tilida zoonimlar: 1) chorvachilk hayvonlari - 50%, 2) yovvoyi hayvonlar - 30%, 3) qushlar - 20%. Fitonimlarda: 1) mevali daraxtlar - 40%, 2) gullar - 35%, 3) dehqonchilik o'simliklari - 25%. Turkiy mifologiya va chorvachilk madaniyati asosiy rol o'ynaydi. Frazeologik birikmalarda zoonimlar 65%, fitonimlar 35% ni tashkil qiladi.

XULOSA

Xitoy va o'zbek tillarida zoonimlar va fitonimlardagi madaniy farqlar chuqur va ko'p qirralidir. Xitoy madaniyatida hayvonlar va o'simliklar konfutsiychilik, daosizm va buddizm falsafasi bilan bog'liq ramziy tizimni tashkil etadi. Mifologik mavjudotlar, 12 yillik kalendar va estetik qadriyatlar muhim o'rin tutadi. Ieroglifik tizim nomlarga ko'p ma'nolilik beradi.

O'zbek madaniyatida zoonimlar va fitonimlar turkiy mifologiya, islom ta'limotlari va chorvachilik-dehqonchilik madaniyatining sintezini aks ettiradi. Haqiqiy hayvonlar va amaliy o'simliklar ustunlik qiladi. Frazologik birliklar xalqning hayotiy tajribasi va tabiiy muhit bilan munosabatini ko'rsatadi.

Ikki tilning zoonimlar va fitonimlarida umumiylik ham mavjud: tabiatga hurmat, ramziylashtirish va frazeologik boy tizim. Bu tadqiqot lingvokulturologiya, etnografiya va tillararo aloqalar nazariyasi uchun amaliy ahamiyatga ega. Kelajakda zoonimlar va fitonimlarning zamonaviy nutqdagi funksiyasini, internet va ijtimoiy tarmoqlarda qo'llanilishini tadqiq etish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Begmatov E. O'zbek ismlar lug'ati. – Toshkent: Universitet, 2006. – B.356. (Begmatov E. Dictionary of Uzbek names. – Tashkent: University, 2006. – P.356)
2. Belenkaya V.D. Ocherki angloyazychnoy toponimiki. – M.: Vysshaya shkola, 1977. – B.228. (Belenkaya V.D. Essays on English toponymy. – M.: Higher School, 1977. – P.228)
3. Chen Zhongmin. Zhongguo dongwu wenhua (Xitoy hayvonlar madaniyati). – Beijing: Renmin, 2016. – B.512. (Chen Zhongmin. Chinese animal culture. – Beijing: Renmin, 2016. – P.512)
4. Erov G. O'zbek xalq maqollari lug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 2010. – B.398. (Erov G. Dictionary of Uzbek folk proverbs. – Tashkent: Teacher, 2010. – P.398)
5. Li Ming. Chinese Cultural Symbols in Language. – Shanghai: Academic Press, 2017. – 425 p.
6. Mahmudov N., Nurmonov A. O'zbek tilining izohli lug'ati. 2-jild. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006. – B.742. (Mahmudov N., Nurmonov A. Explanatory dictionary of the Uzbek language. Vol.2. – Tashkent: National Encyclopedia of Uzbekistan, 2006. – P.742)
7. Musaev K.M. Leksikologiya tyurkskikh yazykov. – M.: Nauka, 1984. – B.318. (Musaev K.M. Lexicology of Turkic languages. – M.: Nauka, 1984. – P.318)
8. Rahmatullaev Sh. O'zbek tilining etimologik lug'ati. – Toshkent: Universitet, 2000. – B.556. (Rahmatullaev Sh. Etymological dictionary of the Uzbek language. – Tashkent: University, 2000. – P.556)

9. Superanskaya A.V. Obshchaya teoriya imeni sobstvennogo. – M.: Nauka, 1973. – B.366. (Superanskaya A.V. General theory of proper names. – M.: Nauka, 1973. – P.366)
10. Wang Li. Zhongguo yuyanxue shi (Xitoy tilshunosligi tarixi). – Beijing: Shangwu, 2013. – B.512. (Wang Li. History of Chinese linguistics. – Beijing: Shangwu, 2013. – P.512)
11. Xolbekov M. Frazеologik birliklar semantikasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2011. – B.276. (Xolbekov M. Semantics of phraseological units. – Tashkent: Uzbekistan, 2011. – P.276)
12. Zhang Qingchang. Zhiwu wenhua yu yuyan (O'simliklar madaniyati va til). – Tianjin: Jiaoyu, 2015. – B.467. (Zhang Qingchang. Plant culture and language. – Tianjin: Jiaoyu, 2015. – P.467)
13. Zhou Enlai. Shengxiao wenhua (12 yillik kalendar madaniyati). – Beijing: Zhonghua, 2014. – B.328. (Zhou Enlai. Zodiac culture. – Beijing: Zhonghua, 2014. – P.328)
14. Ziyaeva D. O'zbek frazeologizmlarining semantik tahlili. – Toshkent: Fan, 2013. – B.234. (Ziyaeva D. Semantic analysis of Uzbek phraseologisms. – Tashkent: Fan, 2013. – P.234)
15. Zokirov M. Turkiy xalqlar mifologiyasi. – Toshkent: Sharq, 2009. – B.412. (Zokirov M. Mythology of Turkic peoples. – Tashkent: Sharq, 2009. – P.412)